

Vizi László Tamás*

**A „KEGYETLENÜL SZOMORÚ KÖTELESSÉG”
A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM BECIKKELYEZÉSE 1.
1920. JÚNIUS - 1920. OKTÓBER**

*THE „CRUELLY SAD OBLIGATION”
THE CODIFICATION OF THE TRIANON TREATY 1.
JUNE 1920 - OCTOBER 1920*

ABSTRACT

The peace treaty that was signed by the representatives of the Hungarian government at the Grand Trianon Palace in Versailles on the 4th June 1920, closed the hostilities between the warring parties, and with its 364 articles, it recorded the severe conditions of peace, striking on the defeated Hungary. The peace agreement has not yet become effective with the signing ceremony. The enactment, ratification and sanction of the signed treaty were just ahead. Since the peace treaty was among the international agreements that came in force only after the ratification – and the implementation could also be demanded after the act – the Hungarian party done all to ensure that the ratification take place as late as possible. They wanted to achieve their limited revisionist goals during this period. However, the victorious powers urged the prompt ratification.

It was more than a year process from the beginning of the ratification till the peace agreement entered into force which period can be divided into two major clearly separable phases. The first phase lasted from the signing of the peace treaty on 4 June 1920 till 26 October 1920 with its submission to the National Assembly. The second phase includes parliamentary debates and the ratification itself lasting until 26 July 1921, the exchanging of the ratification documents.

The size of the subject made it necessary to present the events of the two periods in two separate studies. Thus, the present study describes and analyzes the events of the first period. The essay gives full details of the ratification as an international norm, covering the codification position of Hungary and the Little Entente states and, relating to the victorious powers efforts. The document gives a detailed analyzes of the great powers’ policy which finally forced the Hungarian government to submit the ratification of the Trianon Peace Treaty to the National Assembly.

* Dr. PhD. Vizi László Tamás, főiskolai tanár, rektorhelyettes. Kodolányi János Főiskola, Nemzetközi tanulmányok és Történelem Tanszék.

Bevezetés

A trianoni békeszerződés ratifikálási folyamatának előzményei és a békeszerződés hatályba lépése több mint egy éves folyamat eredménye volt és jól elkülöníthetően két nagyobb szakaszra bontható. Az első szakaszt 1920. június 4-től, a békeszerződés aláírásától 1920. október 26-áig, a békeszerződés Nemzetgyűléshez történő betérjesztéséig határozhatjuk meg. A második szakasz a nemzetgyűlési vitát és a ratifikációt tartalmazza, s valójában 1921. július 26-áig, a ratifikációs okmányok kicseréléséig tart. A téma nagysága és a terjedelmi korlátok indokoltá tették, hogy a két szakasz eseményei két külön tanulmányban kerüljenek bemutatásra. Jelen tanulmány tehát csak az első szakasz eseményeit elemzi és ismerteti. Ennek kapcsán részletesen kitér a ratifikációra, mint nemzetközi jogi normára, a magyar fél, valamint a kisantant államok becikkelyezéssel kapcsolatos álláspontjára és nem utolsó sorban a győztes nagyhatalmak ratifikációval összefüggő törekvéseire. Elemzi a nagyhatalmak azon politikáját, amely végül rákényszerítette a magyar kormányt arra, hogy a trianoni békeszerződést ratifikálásra a Nemzetgyűlés elé terjessze. A tanulmány folytatása a ratifikációs folyamat második szakaszát fogja tárgyalni és bemutatni a Közép-Európai Közlemények következő számában.

1. A ratifikáció, mint kötelező nemzetközi jogi norma

Miután a magyar kormány képviselői, Dr. Benárd Ágost népjóléti és munkügyi miniszter, valamint Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 1920. június 4-én a versailles-i Nagy Trianon kastélyban aláírták a Magyarországra nézve rendkívül súlyos és megalázó feltételeket tartalmazó, 364 cikkből álló békediktátumot, lezárult a hadviselő felek között 1914 nyarától fennálló ellenségeskedés.¹ A békeszerződés azonban az aláírási ceremóniával még nem vált hatályossá, s így hivatalosan a hadiállapot sem szűnt meg. Hátra volt még ugyanis a békeszerződés becikkelyezése, ratifikálása és törvényerőre emelése, melyet valamennyi aláíró ország törvényhozásának el kellett végeznie. Ennek indoklásaképpen rögzíteni szükséges, hogy a békeszerződések azon nemzetközi szerződések közé tartoznak, amelyek csak a ratifikációval, illetve a ratifikációs okmányok kicserélésével válnak hatályossá. Függetlenül attól, hogy a ratifikációt a szerződés szövegében kikötötték e a felek vagy sem. Ráadásul a szerződésben rögzítettek maradéktalan és teljes végrehajtása is csak ezt követően vált megkövetelhetővé. Az aláírás és a ratifikáció között azonban hosszabb időszak is eltelhet. Különösen olyan esetben – és a trianoni békeszerződés ilyen volt – amikor azt több aláíró fél törvényhozásának kellett elfogadnia és becikkelyeznie.

A békeszerződés ratifikációjának kérdésében a győztes antanthatalmak, valamint a kisantant szövetségbe formálódó utódállamok és a magyar kormány markánsan eltérő álláspontot képviseltek. Előbbiek a békeszerződés mihamarabbi becikkelyezését szorgalmazták, míg a magyar kormány – egyébként teljesen ért-

hető okokból – időnyerés céljából, annak minél későbbi végrehajtásában volt érdekelt. A győztesek szerették volna minél előbb lezárni a békeszerződés folyamatát és ezáltal teljes nemzetközi felhatalmazással rendelkezve kikényszeríthetővé tenni a békefeltételeket. A magyar kormány ezzel szemben minél inkább késleltetni igyekezett a becikkelyezést, és az aláírás és a ratifikáció közti időt arra igyekezett kihasználni, hogy beszűkült külpolitikai mozgásterét a gyorsan változó nemzetközi helyzetben bővítsse, s ezáltal mérsékelt revíziós eredményeket érjen el. De legalább erre irányuló ígéretet eszközöljön ki.²

2. A ratifikáció kérdése 1920 nyarán és őszén

A győztes nagyhatalmak már a békeszerződés aláírását követően felvetették és szorgalmazták, hogy a magyar Nemzetgyűlés mihamarabb tűzze napirendre annak becikkelyezését. Teleki Pál, a Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök által vezetett kabinet külügyminisztere a magyar álláspontot 1920. június 18-án számjeltávirat útján ismertette Praznovszky Ivánnal, a magyar kormány Párizsban tartózkodó és oda néhány nappal korábban kinevezett de facto képviselőjével. Ebben többek között kifejtette, hogy a ratifikációt egyrészt a magyar közvélemény erőteljes tiltakozása ellenére nem lehet napirendre tűzni, másrészt pedig a magyar Nemzetgyűlés, amely jelenleg csupán csonka törvényhozásnak tekinthető – a nemrég a románok által kiűrt területéken még nem lehetett a választásokat lebonyolítani – nem eszközölheti a ratifikációt, hiszen az ebben a helyzetben komoly alkotmányos aggályokat vetne fel.³

2.1. A Teleki-kormány álláspontja a ratifikációról 1920 nyarán

Az 1920. július 19-én hivatalba lépő első Teleki-kormány⁴, melynek külügyminiszteri posztját ideiglenesen 1920. szeptember 22-ig maga a miniszterelnök töltötte be, 1920. július 22-én mutatkozott be a Nemzetgyűlésben.⁵ Teleki Pál miniszterelnöki bemutatkozó beszédében a békeszerződéssel kapcsolatban a következőket mondta: „Én azt hiszem, hogy a nagyhatalmaknak volt alkalmuk meggyőződni arról, [...] hogy azok a princípiumok, amelyek professzori módon négy fal között állapítottak meg s amelyeket azután már kevésbé professzori módon és kevésbé konzekvensen hajtottak végre, felhasználván azokat továbbmenő intézkedésekre, mint amilyeneket ezek a princípiumok legmesszebbmenő értelmezésükben megengedtek volna, mondom, azok a rendelkezések, amelyek e princípiumokra való hivatkozással tettek meg, nem egészen állanak meg, és hogyha az életben valahol rátapintanak és megpróbálják, vajon ezek az intézkedések mennyire járnak együtt az élettel és azoknak akarataival, akik felett döntenek, az eredmények nem mindig ezen intézkedések szerencsés volta mellett tesznek tanúbizonyságot. Én azt hiszem, hogy ezekből levonva a tanulságokat, a nagyhatalmak közvéleményében [...] bizonyos változást észlelhetünk. Azt hiszem, a nagyhatalmakban most már lesz megértés aziránt, hogy változtatni kell azokon a békeszerződéseken, amelyek

Európát ez után az óriási rengés után a nyugalom állapotába akarták hozni, ami azonban ezekkel a békeszerződésekkel természetesen nem sikerülhetett. Változtatni kell e szerződéseken nemcsak azért, mert e békeszerződések rosszak és lehetetlenek, de már csak azért is, mert hiszen az idők nagyon gyorsan haladnak és változott szituációk előtt is állhatunk. A helyzet sem ugyanaz minden tekintetben, mint közvetlenül a háború után és én azt hiszem, hogy a nagyhatalmak mind a két szempontot belátták, aminek következtében maguk is keresni fogják azt az utat, amelyen a békeszerződések revíziója gyorsan bekövetkezhetik.”⁶

Teleki Pál miniszterelnöki bemutatkozó beszédének a külügyi helyzetre illetve a békeszerződésre vonatkozó részeit azért is idéztük ilyen hosszán, mert annak Maurice Fouchet⁷ budapesti francia főbiztos is kiemelt szerepet tulajdonított, s egyben a beszédet összefüggésbe hozta a béke magyarországi ratifikációjának kérdésével. Alexandre Millerand⁸ francia miniszterelnöknek és egyben külügyminiszternek 1920. július 24-én – tehát két nappal Teleki beszédét követően – írt jelentésében így fogalmazott: „Igaz, hogy Magyarország már aláírta a békeszerződést, ám törvénybe iktatásáról sem szabad megfeledkezni. Márpedig Teleki gróf tegnapelőtt az országgyűlésben elmondott programbeszédében olyan kijelentéseket tett, amelyek nem lehet átsiklanunk. „Az országgyűlési jóváhagyás fölösleges – ez volt a lényege mondandójának –, mivel az antant is hajlik a békeszerződés módosítására, amely szerződés maga a teljes csőd.”⁹

Fouchet tehát úgy interpretálta Telekinek a békeszerződéssel kapcsolatos mondatait, hogy a magyar miniszterelnök egyenesen feleslegesnek tartotta a békeszerződés becikkelyezését. Kétségtelen tény, hogy Teleki beszédéből és annak teljes szövegkörnyezetéből akár ez is kihallható volt, hiszen a kormányfő miközben a békeszerződést rossznak és lehetetlennek minősítette, egyúttal azt is jelezte, hogy miután ezt a nagyhatalmak is belátták, küszöbön van annak revíziója. Ha pedig ez így van, akkor logikus volt a következtetés Fouchet részéről: Teleki szerint a békeszerződést ebben a formájában felesleges ratifikálni.

2.2. A kisantant államok és a békeszerződés becikkelyezésének kérdése

Hogy a ratifikáció kérdése mennyire központi, mondhatni feszültséget generáló téma volt 1920 késő nyarán, arra jó példa Fouchet augusztus 15-i levele, melyben a főmegbízott azt jelentette, hogy „Budapesten néhány napja szárnyra kapott a hír, hogy a cseh, a szerb és román kormány ultimátumot intézett Magyarországhoz, amelyben a békeszerződés haladéktalan országgyűlési jóváhagyására szólítja föl. Azon nyomban tájékozódva megtudtam, a hír nem egyéb koholmánynál, ami jól jellemzi a Közép-Európát jelenleg hatalmában tartó ideges hangulatot.”¹⁰ A közös cseh, szerb és román fenyegető ultimátumról szóló hír időpontja kísértetiesen egybeesett Edvard Benešnek, Csehszlovákia külügyminiszterének¹¹ a belgrádi, majd bukaresti látogatásával. Ráadásul a hírrel egy időben, 1920. augusztus 14-én írták alá Belgrádban azt a csehszlovák–jugoszláv egyezményt, amellyel kezdetét vette a három utódállam közös politikai és katonai blokkjának, a kisantantnak a formali-

zálása. A megállapodás első pontja értelmében, ha bármelyik felet magyar részről nem provokált támadás éri, akkor azonnal egymás segítségére sietnek. Beneš ezt követően augusztus 17-én Bukarestbe utazott, ahol igyekezett rávenni román kollégáját, Take Ionescut¹² hasonló tartalmú szerződés megkötésére.¹³ Ekkor azonban erre még nem került sor. Románia csak 1921 tavaszán csatlakozott az így formálisan is létrejövő kisantanthoz.¹⁴

A közös cseh, szerb és román ultimátumról szóló hír tehát kacsának bizonyult. Az eset azonban arra élesen rámutatott, hogy Magyarországnak a jövőben számíthatnia kell a vele szemben szerveződő kisantant államok közös diplomáciai és akár katonai fellépésére is. Mint ahogyan ezt már 1920 nyarán-őszén érezni is lehetett, hiszen az említett három ország közösen sürgette Párizsban a magyar békeszerződés ratifikációjának nagyhatalmak általi kikényszerítését.

2.3. A budapesti francia főbiztos 1920. szeptember 15-i jelentése

Fouchet 1920. szeptember 5-i jelentésében újfent foglalkozott a békeszerződés lehetséges nemzetgyűlési ratifikációjával. Jelentését ismételten Millerand miniszterelnöknek adressálta. „A békeszerződés országgyűlési jóváhagyása Budapesten rendkívül kényes kérdésnek számít. Amikor a miniszterelnök – még megbízatása kezdetén – a szerződés szövegét a parlament íróasztalára tette, egy képviselő az iránt érdeklődött, hogy vajon a kérdés megvitatását napirendre tűzik-e. Teleki gróf kurta „nem”-mel válaszolt. Azóta csönd van róla.

Ezért aztán a külügyminisztériumban tett legutóbbi látogatásom alkalmával célszerűnek láttam, hogy a személyes hangú, baráti beszélgetés során néhány kérdést tegyek föl Kányának¹⁵ /Kania/, abban a reményben, hogy válaszul valamiféle érdekes közléssel szolgál. A politikai igazgató elmondta, hogy az ügy sok gondot okoz neki, hiszen a magyar kormány csak kényszerűségből és a reá nehezedő nyomásnak engedve írta alá a békeszerződést, továbbá hogy abban a levélben, amelyben a magyar kormány jelezte a szerződés elfogadását, fönntartásokat fogalmaztak meg, amelyek a Millerand-féle kísérőlevélben Magyarország számára fölillantott szebb jövőre vonatkoztak. Kánya azt is kifejtette, hogy a szerződés törvénybe iktatását nagyon nehéz lesz az országgyűlésben keresztülvinni, addig még két-három kormánynak meg kell buknia, és különben is még ezelőtt sokkal súlyosabb kérdésekre kell megoldást találni. Kérdésemre, hogy melyeket, azt válaszolta, hogy a pénzügyek kérdését.

Valóban, ez rendkívül súlyos kérdés, talán sokkalta súlyosabb, mint ahogy első pillantásra gondolnánk, jóllehet már magának a helyzetnek a pusztá vizsgálata is nyugtalansággal tölti el az embert. [...] Könnyen elképzelhető tehát, hogy a budapesti kormány rövidesen a bukás rémképét festi a nagyhatalmak elé, hogy ily módon csikarjon ki olyan változtatásokat, amelyek megkönnyítik az ország gazdasági talpra állását. A magyarok egyik legfőbb érve, hogy az új királyság nem életképes, mivel minden nyersanyagát [...] tőle.¹⁶ Különben a magyarok túloznak, mert való igaz, hogy ásványi kincseik, erdeik túlnyomó részét elvették tőlük, ám

a pécsi bányák náluk maradtak, és az ott kitermelt szén csaknem fedezni fogja jelenlegi szükségletüket. Ezenkívül övük maradt a rendkívül termékeny alföld, a virágzó ipar, a malmok és mindenféle, mezőgazdasághoz kapcsolódó ipar, mint példának okáért a konzervgyárak stb., amelyek – ha újjászervezik, helyreállítják őket – nemsokára tisztas jövedelmet fognak hozni. Budapesten azonban jelenleg olyan politikát folytatnak, amely a külföldnek azt üzeni: akkor a legjobb, amikor a legrosszabb. Ami mindennél fontosabb, hogy szánalmat ébresszenek. Ebben az inkább megbocsátható – ám a latin méltóságtól oly idegen – megnyilvánulásban a germán lelki alkat nyomait tapinthatjuk ki.

Akárhogy áll is a dolog, a magyar kormánynak nem sürgős a békeszerződés országgyűlési jóváhagyása, és ezt Kánya nyíltan meg is mondta. Mire én föl hívtam a figyelmét arra, hogy bármennyire elviselhetetlennek tűnnek is a békefeltételek a magyar hazafiaknak, egy már aláírt egyezmény törvénybe iktatása semmit sem rontana az ország helyzetén, mi több, a ratifikálás azzal az előnnyel is járna, hogy Magyarország visszakapná a pécsi körzetet, és az általános béke megteremtésének esélyei is javulnának. Kánya mindennek hallatán érzéketlen maradt.

Az országgyűlési jóváhagyást akadályozó egyik komoly tényező – bár erről nekem senki nem beszélt – a nyugati megyék Ausztriához csatolása. Tudnivaló ugyanis, hogy a ratifikálás egyik következménye a magyar csapatoknak a nyugati megyékből való kivonulása lenne ugyanúgy, mint a szerb csapatok kivonása Pécsről. A jugo-szlávok kivonulása fölött érzett örömet azonban a közvélemény előtt semmissé tenné annak a szégyene, hogy a nyugati megyéket átengedik az osztrákoknak. Ebből a szempontból tekintve, a kérdés nem egyszerű, amiként pénzügyi szempontból sem az.

Hideg fejjel megvizsgálva a helyzetet azonban arra az eredményre jutunk, hogy annak rendje-módja szerint – tehát az országgyűlési jóváhagyással – meg fog oldódni. Ennek érdekében persze szükség lesz némi nógatasra, hiszen a békeszerződés aláírása is ellenállásba ütközött. A magyarok – követve a német módszert – a legutolsó pillanatig hiú reményekkel áltatják majd magukat a békeszerződés megváltoztatásának esélyeit illetően. Úgy vélem tehát, hogy a Budapestre gyakorolt nyomás helyett – amelyet itt rossz néven vennének – célszerű volna már most számba venni az újabb nehézségeket, még mielőtt itt a helyszínen megjelennek. Kívánatos lenne, hogy Magyarország olyan helyzetben találja magát, hogy érdeke fűződjék a békeszerződés országgyűlési jóváhagyásához, méghozzá olyan érdeke, amellyel szemben minden egyéb megfontolás – legalábbis részben – azonmód érvényét veszti. E tekintetben az új cseh–osztrák–szerb–román fenyegetés – amelyet nem mi, hanem egymaga Olaszország idézett elő – sokat érő ütőkártyának bizonyulhat a játszmánkban.

Azonban – még ha a kötelező ratifikálás utolsó fölvonásában csak nagyon jelentéktelen szerep jut is nekünk – nem szabad hiú reményekben ringatni magunkat a nyomában föltámadó, reményeim szerint csak időleges, franciaellenes érzelmeket illetően, mivel nagyon sok magyar mindig is bennünket fog tartani a nemzeti gyász

előidézójének. A magyarok fejében ez a meggyőződés csak tovább erősödik majd, ha brit kollégám¹⁷ Rubinek kereskedelemügyi miniszternél¹⁸ eszközölt legutóbbi közbenjárásának [...] kifejezetten az volt a célja, hogy valamiféle zavart idézzon elő kormányzati és parlamenti körökben.

A kedélyek lecsillapításának nagyon veszélyes módja az, ha alattomban arra buzdítják Magyarországot, hogy kérje a békeszerződés módosítását, és Anglia támogatását ígéri a jelenlegi békeszerződés törvénybe iktatásának elkerüléséhez, még ha Lloyd George nem szándékozik is túl messzire menni ezen az úton. És vajon mit szólhatunk akkor, ha ezek a meggondolatlan sugalmazások gyökeret eresztenek, és a későbbiekben ellenünk használják föl őket? Nem tehetek egyebet, mint hogy újból fölhívjam Nagyméltóságod figyelmét a britek csakugyan fölháborító magatartására, amelynek rosszhiszemű volta túlságosan is szembeszökő, ezért nekünk a legnagyobb elővigyázatosságot kell tanúsítanunk.”¹⁹

Fouchet – aki értesüléseit a magyar külügyminisztérium legfelsőbb köreiből, egyenesen Kánya Kálmántól szerezte – jelentésének mindjárt az elején azt emelte ki, hogy a magyar fél a békeszerződés becikkelyezésének a Nemzetgyűlésben történő keresztülvitelét csak egy későbbi időpontban tartja megvalósíthatónak, miután a Millerand-féle kísérőlevélben leírt ígérek, vagy legalább azoknak egy része teljesült. A magyar fél így nem is a ratifikációra fókuszál, hanem súlyos pénzügyi és gazdasági problémáira. Mindezt Fouchet – miközben elismerte a gazdasági nehézségek tényét – a magyar fél zsarolásának tekintette, amellyel a magyaroknak az a célja, hogy maguk iránt szánalmat keltsenek és ebből adódóan a nagyhatalmaknál engedményeket érjenek el. A békeszerződés ratifikációjával kapcsolatos magyar álláspont tehát Fouchet szerint egyértelmű: a magyaroknak nem sürgős a békeszerződés nemzetgyűlés általi becikkelyezése. Hiába kerülne vissza Magyarországhoz ezt követően Pécs és környéke, mert ugyanakkor ki kellene üríteni azokat a nyugat-magyarországi területeket, amelyeket a békeszerződés Ausztriának juttatott. Ezt pedig a magyar közvélemény nem tolerálná. Mi tehát a megoldás? – tette fel a kérdést Fouchet. Válaszában egyértelműen hitet tett amellett, hogy a békeszerződés magyar ratifikációja elkerülhetetlen. Annak érdekében pedig, hogy ezt a magyar fél is tudomásul vegye, s ne gördítsen további akadályt ellene, sőt egyenesen érdekében álljon a nemzetgyűlési ratifikáció, óvatos nyomásgyakorlást javasolt, melyben fontos szerepet tulajdonított a cseh–osztrák–szerb–román fenyegetésnek. Jelentésének végén Fouchet felhívta a figyelmet a brit politika azon lépéseire, amely szerinte a békeszerződés becikkelyezését hajlandó lenne akár a békeszerződés módosításához is kötni, s ezáltal alku tárgyává tenni.

Ami a Fouchet-jelentés utolsó, a békeszerződés becikkelyezésével kapcsolatos kompromisszumkereső brit álláspontról írt bekezdését illeti, meg kell állapítani, hogy erről Fouchet-nak biztos értesülései voltak. A francia főmegbízott bizony jól volt informálva, amikor jelentésében beszámolt A. Johnsonnak, a brit főmegbízott helyettesének a Rubinek Gyula kereskedelemügyi miniszternél – aki ekkor ideiglenes jelleggel a miniszterelnöki teendőket is ellátta – tett látogatásáról. A John-

son vizitációja ugyanis, mint arról Rubinek a minisztertanács 1920. szeptember 7-i ülésén beszámolt, valóban megtörtént. Rubinek tájékoztatta is a kormányt a brit főmegbízott helyettes látogatásáról és annak tartalmáról. A. Johnson a békeszerződés ratifikálásával kapcsolatban azt a tanácsot adta magyar partnerének, hogy a békeszerződés ratifikálását magyar részről bizonyos feltételekhez lenne célszerű kötni. Ilyennek jelölte meg például, hogy a magyar fél követelje a „zsoldos hadsereg helyett az általános védkötelezettség engedélyezését.”²⁰ Jegyezzük meg, Johnson javaslata egyéni akciónak tekinthető, mely egyáltalán nem bírta a brit kormányzat támogatását. Erről azonban a magyar politikusok mit sem tudtak.

A miniszteri tájékoztatóhoz két megjegyzés hangzott el. Előbb báró Korányi Frigyes²¹ pénzügyminiszter utalt az ország ratifikáció ellenes közhangulatára, majd pedig a távollévő Teleki Pált a külügyminiszteri poszton a kormányülésen helyettesítő Kánya Kálmán jegyezte meg, hogy „az ententenak [antantnak] nincs meg a kellő bátorsága, hogy szövetségeseivel, a bennünket környező kis államokkal szemben a mi javunkra erélyesen fellépjen.”²² Aligha vitatható, hogy mindkét hozzászóló helyes helyzetelemzést adott. Az ország közhangulata valóban élesen ratifikáció ellenes volt, s ebben a helyzetben a becikkelyezés kormány általi erőltetése – mint ahogyan azt Teleki Pál már júniusban Praznovszky Ivánnak Párizsba küldött számjeltáviratában is kiemelte – akár társadalmi robbanással is fenyegethetett.²³ Kánya Kálmán realitásokból kiinduló helyzetértékelését pedig a nagyhatalmak ratifikációval kapcsolatos szeptemberi lépései igazolták.

2.4. A ratifikációs folyamat nagyhatalmak általi felgyorsítása 1920 szeptemberében

Ilyen lépésnek tekinthető a párizsi angol követség 1920. szeptember 8-án kelt és a nagykövetség tanácsának szóló átírtja, amely kifejtette, hogy „A brit nagykövetség ama tényre kívánja föl hívni a nagykövetség tanácsának a figyelmét, hogy a magyar kormány mindeddig nem iktatta törvénybe a trianoni békeszerződést, noha annak aláírása óta csaknem három hónap eltelt. Öfelsége kormánya kiemelkedő fontosságot tulajdonít annak, hogy az említett szerződés becikkelyezése semmimű indokolatlan késedelmet ne szenvedjen, és a brit nagykövetség bátorodik indítványozni a konferencia tagjainak, sürgessék meg kormányaikat annak érdekében, hogy a békeszerződés ratifikálása ne szenvedjen további halasztást, egyúttal a tanács erélyes hangú tiltakozó jegyzékben szólítsa föl a magyar kormányt, hogy rábírja az ennek érdekében való cselekvésre.”²⁴ Egyúttal a brit fél arról is tájékoztatta a nagykövetség tanácsát, hogy „Ami Nagy-Britanniát illeti, a parlamenti jóváhagyás – a remények szerint – a brit parlament ülészakának [1920] októberi kezdete után – mihelyt lehetőség nyílik rá – meg fog történni.”²⁵

Hogy a győztes nagyhatalmak a magyar békeszerződés ratifikációját fel kívánják gyorsítani, s nem tolerálják tovább Magyarország időhúzó politikáját, azt a francia külügyminisztérium európai aligazgatója, Jules Alfred Laroche,²⁶ Párizsban 1920. szeptember 21-én Praznovszky Ivánnak egyértelműen tudomására hozta. A

Laroche–Praznovszky megbeszélésről készített feljegyzés szerint „Laroche megragadta az alkalmat, hogy megkérdezze Praznovszkyt: tud-e fölvilágosítással szolgálni arra nézve, hogy a magyar kormány mikor szándékozik a békeszerződést törvénybe iktatni. Válaszában Praznovszky elismerte, hogy Magyarország késlekedik eleget tenni ezen alakiságnak, ugyanakkor emlékeztetett kormánya nehéz helyzetére, amelybe a tőle megkövetelt áldozatok miatt jutott, rámutatva, hogy föladatát éppen azzal lehetne megkönnyíteni, ha előzőleg a nagyhatalmak – és különösen Franciaország – jelét adnák jóakaratuknak. Az európai aligazgató erre azt mondta, hogy a magyar kormány nyilvánvalóan nehéz helyzetben van, ám semmivel sem nehezebben, mint az osztrák és a bolgár, vagy maga a német kormány volt annak idején, amelyek mégis sokkal jobban igyekeztek a rájuk vonatkozó békeszerződés ratifikálásával. Nem hallgatta el Praznovszky előtt: Budapest figyelmeztetésre számíthat, hogy gyorsítsa meg a becikkelyezést; ilyen értelmű kérés már érkezett is a nagykövetek tanácsához a brit kormány részéről. [Utalás a párizsi angol követség fentebb idézett 1920. szeptember 8-i iratára.] Kifejtette, véleménye szerint Magyarország érdekében áll a békeszerződés törvénybe iktatása, annál is inkább, mert aláírni aláírta, és a ratifikálással minden kétséget kizáróan eloszlatná a szomszéd országok részéről irányában megnyilvánuló gyanakvást, amely valószínűleg azért ébredt föl bennük, mert a becikkelyezés elhúzódását azon magyar remények bizonyítékaként értelmezik, hogy igenis rá lehet venni a nagyhatalmakat a békeszerződés megváltoztatására, amiről pedig természetesen szó sem lehet. Praznovszky annak a véleményének adott hangot, hogy ha Magyarországnak mégiscsak sikerülne például Ausztriával megegyezni a nyugati megyék kérdésében, a nagyhatalmak ezzel kapcsolatban semmi kifogást nem emelhetnének. Laroche kifejtette, hogy e lehetőséget nem tartja nagyon valószínűnek, de Ausztria részéről mindenesetre addig ilyesmi föl sem merülhet, ameddig Budapest nem iktatja törvénybe a békeszerződést, továbbá hogy általánosságban vizsgálva a Magyarország és szomszédjai között elképzelhető megállapodásokat, ezek megkötésére nincs semmi esély, amíg a magyar kormány nem tartja tiszteletben aláírását azzal, hogy becikkelyezi a békeszerződést.”²⁷

A francia külügyminisztérium európai aligazgatója egyértelműen fogalmazott: Magyarország hiába próbál meg időt nyerni, hiába próbálja a nagyhatalmak jóakarát elnyerni, nem számíthat a békefeltételek enyhítésére. Ráadásul minél tovább halogatja a békeszerződés becikkelyezését, annál inkább fokozódik vele szemben a bizonytalanság. Praznovszky kérdésére Laroche azt is kifejtette, hogy Magyarország és Ausztria között fennálló területi vitának a felek által történő kétoldalú megegyezését nem tartja valószínűnek. Mindaddig pedig, amíg Magyarország nem ratifikálja a békeszerződést, ennek semmilyen realitását nem látja.

A helyzetet tovább nehezítette – s erről Teleki Pál miniszterelnök az 1920. szeptember 22-i minisztertanácson beszámolt – hogy felkereste őt az olasz főmegbízott [Gaetano Caracciolo

Castagneto herceg], s arról informálta, hogy értesülései szerint a kisantant államok közösen kívánják felszólítani a magyar kormányt a ratifikáció azonnali megtételére. Teleki egy másik, meg nem nevezett forrásra hivatkozva azt is a kormány tudomására hozta, hogy Nagy-Britannia kérni fogja a nagyhatalmak tanácsánál, hogy Magyarországot szólítsák fel az azonnali ratifikációra.²⁸ Az erre vonatkozó angol megkeresés, mint azt korábban ismertettük, 1920. szeptember 8-án meg is történt.

2.5. A magyar álláspont 1920. szeptember második felében

Az 1920. szeptember 22-i minisztertanácson Teleki arról is beszámolt, hogy a nála látogatást tévő olasz és francia főmegbízottak előtt kijelentette, „hogy feltétlen szándékunk mielőbb ratifikálni, előbb azonban egyrészt az el nem odázható földreform törvényjavaslat és más sürgős pénzügyi javaslatok fekszenek a nemzetgyűlés előtt, melyeknek letárgyalása a ratifikálás előtt kerülne napirendre.”²⁹ Teleki, aki ekkor még nem ismerte az antanthatalmaknak a magyar ratifikációval kapcsolatban 1920 szeptember második felében kialakított egyértelmű álláspontját, így még mindig az időhúzás taktikáját választotta, s az olasz és a francia főmegbízottak előtt arról beszélt, hogy a ratifikációt egy későbbi időpontban fogja végrehajtani a magyar kormány. Előtte azonban a földreformot és más pénzügyi törvényt szeretne letárgyalni.

Ráadásul a minisztertanácson ismételten téma volt A. Johnson brit főmegbízott helyettes korábban már tárgyalt javaslata, mely szerint a magyar kormány a ratifikációt kösse az általános hadkötelezettség engedélyezéséhez.³⁰ Johnson javaslatának komolyságát azonban alaposan gyengítette Teleki Pál Johnson szavahihetőségével kapcsolatos azon megjegyzése, hogy éppen a brit főmegbízott helyettes javaslatára kívánta Londonba küldeni a magyar kormány gróf Bánffy Miklóst, mint de facto követet. Erről a magyar kormány 1920. július 27-én határozatot is hozott.³¹ Johnson azt is megígérte, hogy közbenjár kormányánál az Agreement megadásának az ügyében. A brit kormány azonban azzal utasította el Bánffy de facto követi Agreementjét, hogy az csak a békeszerződés magyar ratifikációját követően lehet esedékes.³² Ezt követően a Johnson-féle javaslat érdemi vita nélkül lekerült a minisztertanács napirendjéről. Nem úgy a ratifikáláshoz esetleg köthető lehetséges magyar igények. Bleyer Jakab³³, a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere például a békeszerződésben a „ruthénlakta vidékek részére biztosított autonómia” megadását, Nagyatádi Szabó István³⁴ földművelésügyi miniszter Baranya vármegye szerbek által történő kiűrését követelte. Báró Korányi Frigyes pénzügyminiszter arra kívánt antant biztosítékot kapni a ratifikálás kapcsán, hogy az antant a magyar fél által kivetett vagyonadót nem fogja jóvátétel címén lefoglalni.³⁵ A kormánynak azonban hamarosan azzal kellett szembenéznie, hogy a ratifikációval szembeni magyar kompenzációs követeléseknek semmilyen realitása nincs.

2.6. Az antant az azonnali becikkelyezést követeli

A nagykövetek tanácsa 1920. szeptember 23-án döntést hozott arról, hogy képviselőik útján nyomatékosan követelni fogják a magyar kormánytól, hogy a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről intézkedjen. Paléologue,³⁶ a francia külügyminisztérium főtitkára másnap, 1920. szeptember 24-én erről táviratban értesítette Fouchet budapesti francia főbiztost: „Tegnap ülésén a nagykövetek tanácsa úgy határozott, hogy baráti hangon, ám sürgetően fölhívja a magyar kormány figyelmét azokra a nehézségekre, amelyek a trianoni békeszerződés becikkelyezésének elhúzódásából következnek. A magyar békeküldöttség elnökének küldendő értesítés szövegét önöknek futárpostával továbbítom. Amint megkapják, egyeztessenek brit [Johnson] és olasz [Castagneto] kollégájukkal, s esetleg az Egyesült Államok képviselőjével – akinek egyértelmű utasításokat kell kapnia Washingtonból –, és jelezzék a maguk részéről a budapesti kormánynak, hogy a nagyhatalmak milyen fontosságot tulajdonítanak a június 4-i békeszerződés mielőbbi törvénybe iktatásának.”³⁷

Másnap, 1920. szeptember 25-én Praznovszky Iván megkapta Jules Cambonak,³⁸ a nagykövetek tanácsa elnökének levelét: „A magyar kormány abbeli késlekedése, hogy törvényerőre emelje a trianoni békeszerződést, olyan helyzetet teremt, amellyel a nagykövetek tanácsának kötelessége foglalkozni. A dolgoknak a jelenlegi állapotukban való maradása ugyanis hátráltatja egy hathatós közép-európai békerendszer megvalósítását, és érvényesülni engedi a bizonytalan helyzetet előidéző okokat, melyeknek további fönmaradása nem áll egyik nagyhatalom érdekében sem. Abban a meggyőződésben, hogy mindeme szempontok nem kerültek el figyelmét, a nagyköveti konferencia nevében tisztelettel kérem önt, adja a magyar kormány értésére, hogy milyen nagy fontosságot tulajdonítanak a hatalmak annak, hogy a trianoni békeszerződés ratifikálásához szükséges intézkedéseket haladéktalanul foganatosítsa.”³⁹

Szinte a nagykövetek tanácsának döntésével azonos időpontban, 1920. szeptember 22-én Teleki Pál átadta a külügyminiszteri feladatköröket Csáky Imre⁴⁰ grófnak, akinek a személyében a franciabarát politikai vonal erősödött meg a kormányban, s egyúttal háttérbe szorult a német irányvonalat szorgalmazó parlamenti politikai csoport.⁴¹ Ezzel egy időben Teleki miniszterelnök a nemzetgyűlés külügyi bizottságában beismerte, hogy „hosszú időn keresztül élt a reménység, hogy a trianoni békeszerződésen bizonyos módosításokat fognak eszközölni. Ebben a reményben csalatkoznunk kellett. Minden, ez irányban tett próbálkozás hiábavalónak bizonyult.”⁴² Fouchet a miniszterelnöki beszéd kapcsán jelentésében kitért arra, hogy „Teleki gróf egy időben még afféle gondolatokat is táplált, hogy Magyarországot esetleg megkímélik a törvénybe iktatás fájdalmas eljárásától, ám végül föl kellett adnia e hiú reményt. Erre vonatkozóan az új külügyminiszter, Csáky gróf nyilatkozatot készül tenni az országgyűlésben. De végül is ki kell mondani, hogy a békeszerződés törvénybe iktatása immáron elkerülhetetlenné vált [...] A budapesti kormány végül belátta, hogy az értelmetlen tiltakozások kora lezárult, hogy a valóság többet ér az álomnál...”⁴³

A Csáky külügyminiszter 1920. október 4-én táviratban utasította Praznovszkyt, hogy adjon igenlő választ a nagykövetek tanácsának szeptember 25-i jegyzékére. A magyar kormány válaszában arról tájékoztatta a szövetséges hatalmakat, hogy a magyar kormány el van szánva a békeszerződés ratifikációjára, mihelyt a földbirtokreformról szóló törvényjavaslatot, valamint egyes pénzügyi tárgyú előterjesztéseket a nemzetgyűlés letárgyalta és elfogadta. Jelzete továbbá a külügyminiszter, hogy a ratifikációra várhatóan november végén vagy december elején kerülhet sor.⁴⁴ Csáky ugyanakkor informálisan arra kérte Praznovszkyt, hogy próbálja meg elérni a nagyhatalmaknál a ratifikálási folyamat további halasztását.⁴⁵ A távirat tartalmáról – kivéve a halasztásra vonatkozó részt – Csáky tájékoztatta Fouchet főmegbízottat. Egyúttal „kizárólag belpolitikai és parlamenttel kapcsolatos” okokra hivatkozva az alábbi félhivatalos kéréssel fordult hozzá: [...] a magyar kormánynak az országgyűléssel szembeni helyzetét nagymértékben javítaná, ha a parlament előtt – a békeszerződés törvénybe iktatására vonatkozó kormányzati kéréssel egyidejűleg – a jövőre nézve valamiféle reménysugarat lehetne fölvillantani.”⁴⁶ Kérését azzal indokolta, hogy „Azt szeretném, hogy a magyar országgyűlés színe előtt egyidejűleg valami kézzelfogható tudjak fölmutatni, olyan eredményt, amely Franciaországhoz való közeledésünk hozadéka, tekintet nélkül egyébként arra, hogy ez az eredmény milyen természetű.”⁴⁷ Csáky tehát még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy a békeszerződés becikkelyezéséért Magyarország legalább gesztusértékű ellentételezést kapjon. Fouchet természetesen semmiféle konkrét ígéretet nem tett Csákynek. Válaszában abban erősítette meg a külügyminisztert, hogy a ratifikáció útját választó Magyarország „talpra állításához” szükséges támogatást és segítséget Franciaországtól meg fogja kapni. Egyúttal felhívta az új francia miniszterelnök és egyúttal külügyminiszter, Georges Leygues⁴⁸ figyelmét arra, hogy „Földrajzi helyzetéből, parasztságának erejéből, szorgalmából, pénzügyi szakembereinek és mérnökeinek kiemelkedő képességéből adódóan Magyarország még most is olyan erkölcsi és anyagi erőt képvisel, amely néhány év elteltével – pusztán fejlettebb műveltségi szintje folytán – jelentős vonzerőt fog kifejteni a szomszédos államokra, különösen a legalábbis közhivatalnokai többségét és csaknem a népesség egészét illetően primitívnek megmaradt Jugo-Szláviára és Romániára. Ebből az következik, hogy ez az ország mindenképpen arra hivatott, hogy újból egyfajta központtá, szellemi – szükség esetén katonai – hatalommá váljon, hiszen kiváló katonákkal rendelkezik. A magyarok mély rokonszenvét élvező Lengyelországgal együttműködve Magyarország – ha meg tudjuk nyerni magunknak – minden kétséget kizáróan szilárd támaszunk lehet Németország ellenében. E helyütt egyébként csak sűrített formában megismétlem a korábbi távirataimban gyakorta megfogalmazott gondolataimat, melyek teljes összhangban állnak a békeszerződésből eredő kötelezettségekkel, amely szerződés – miután Magyarország már törvénybe iktatta és végrehajtotta – semmiképpen sem akadályozhat bennünket abban, hogy Budapesten – amint másutt is – befolyásunkat baráti és üdvös módon tovább erősítsük.”⁴⁹

2.7. Az újabb antant jegyzék

Miután az 1920. október 4-én Praznovszkynak küldött táviratot – melyben a magyar kormány igent mondott a békeszerződés ratifikációjára – követően a becikelyezés terén érdemi magyar lépés nem történt, 1920. október 13-én Lord Derby⁵⁰ Nagy-Britannia párizsi nagykövete ismételten a nagykövetek tanácsa elé terjesztette a trianoni békeszerződés ratifikációjának a kérdését. Erről 1920. október 14-én Georges Leygues táviratban értesítette Fouchet főmegbízottat: „Mivel [Lord Derby] a budapesti kormány által a nagyhatalmaknak adott biztosítékokat nem tartotta megnyugtatónak, a brit képviselő együttes föllépést sürgetett Budapestnél annak érdekében, hogy a leghatározottabban fölszólítsák a magyar kormányt, november 1-jéig iktassa törvénybe a békeszerződést; egyúttal azt is tudtára adják, mindaddig, amíg a ratifikáció nem történik meg, a magyar képviselő nem vehet részt a Duna-konferencián. [...] A nagykövetek tanácsa mindezeket figyelembe véve úgy határozott, hogy a nagyhatalmak budapesti képviselői kollektív demarsot [hivatalos fellépést] tesznek a magyar kormánynál, melynek célja, hogy 1. tudomására hozzák a nagyhatalmak azon vélekedését, mely szerint fölöttebb kívánatos volna, hogy a békeszerződés törvénybe iktatása november 1-je előtt megtörténjék, 2. fölhívják arra a figyelmét, hogy az újabb késlekedés esetleg hatással lehet Magyarországnak a különböző tanácskozásokon, bizottságokban való képviselőre, amelyekben a magyar képviselők kizárólag egy még nem ratifikált békeszerződés kikötései értelmében rendelkeznek ülési joggal.”⁵¹ Georges Leygues arra is felhívta Fouchet figyelmét, hogy „a nagykövetek tanácsának ezen újabb – immáron elkerülhetetlen” – intézkedésének hatására remélhetőleg „Budapest [...] beláthatja, hogy saját érdekében áll [...] a békeszerződés országgyűlési jóváhagyásának meggyorsítása, amivel elkerülheti, hogy a nagyhatalmak haragját magára vonja.”⁵²

A nagykövetek tanácsa által 1920. október 18-án Budapestre eljuttatott újabb jegyzékről, s az abban rögzített 1920. november 1-jei ratifikálási határidőről Csáky 1920. október 19-én tájékoztatta a minisztertanácsot. A külügyminiszter elmondta, hogy tárgyalásainak eredményeképpen az olasz fél hajlandónak mutatkozott a határidőnek december 1-ben történő módosítására. Egyben annak a véleményének adott hangot, hogy minden valószínűség szerint meg fognak tudni egyezni az 1920. november 15-i kompromisszumos időpontban.⁵³

Csáky ezt követően minden követ megmozgatott annak érdekében, hogy a november 1-jei határidőt legalább két héttel prolongálja. Többször találkozott az antant budapesti főmegbízottaival, s igyekezett meggyőzni őket a november 1-jei időpont tarthatatlanságáról. A magyar külügyminiszter érveit Fouchet az alábbiakban összegezte:

„1. Tárgyi természetű nehézségei vannak annak, hogy a nagyhatalmak kívánásának ilyen rövid határidőn belül eleget tegyenek. A képviselők között szétosztandó jelentés kinyomtatása még nem fejeződött be.

2. Politikai természetű nehézségei vannak annak, hogy a küszöbönálló földreform által keltett nyugtalanság közepette kérjék az országgyűléstől egy, a nemzeti

büszkeség szempontjából mindenképpen fájdalmas szerződés soron kívüli megvitátását.

3. Személyi természetű nehézségek Csáky gróf részéről. Tudniillik a gróft – akinek hatalomra kerülése a francia orientáció végleges megpecsételést jelentette – máris heves támadások érik a közvélemény részéről, amely – hivatkozva az aláírásunkkal ellátott jegyzék fenyegető jellegére – úgy vélekedik, semmi nem indokolja, hogy a magyarok, országuk fölemelkedését célzó erőfeszítéseik során különleges bizalommal legyenek irántunk.

Ennek kapcsán Csáky gróf beszámolt arról, hogy milyen szorult helyzetbe került. Követelik tőle ugyanis, tárja föl azokat az okokat, amelyek arra készítették, hogy éppen Párizsban keressen támaszt. Adja elő, hogy milyen segítségre számít részünkről a jövőre nézve.”⁵⁴

Csáky egyúttal kifejtette Fouchet-nak, „hogy a békeszerződés ratifikálását csak az e fájdalmas eljárás lefolytatásához az általa legkedvezőbbnek ítélt időpontban kívánja kérni az országgyűléstől, vagyis az agrártörvény megszavazását követő pillanatnyi enyhülés idején, amikor már a parlamenti folyosókon folytatott propaganda-hadjárat is meghozta a kívánt eredményt.”⁵⁵ Csáky a Fouchet-val folytatott tárgyalásai során ezt az időpontot a november 15-e körüli napokra prognosztizálta.

2.8. A békeszerződésről szóló törvényjavaslat Nemzetgyűlés elé terjesztése

1920. október 26.

Csáky tárgyalásai eredménnyel jártak. Sikerült a nagyhatalmak képviselőit meggyőzni arról, hogy az eredetileg november 1-jei időpontot november 15-re módosítsák. Erről a brit, a francia és az olasz főképviselők 1920. október 26-án szóbeli jegyzékben tájékoztatták a magyar kormányt. A Johnson, Fouchet és Castagneto által aláírt jegyzék „fölhívja a magyar kormány figyelmét a békeszerződésnek a magyar országgyűlés részéről történő mielőbbi törvénybe iktatásának szükséges voltára.” Közlik továbbá, hogy „A nagykövetek tanácsa eredetileg a november 1-jei határidőt jelölte meg. A brit, a francia és az olasz kormány ennek ellenére megállapodott abban, hogy fölhatalmazzák budapesti képviselőjüket, közölgék a magyar kormánnyal, hogy a szoros határidőből adódó technikai nehézségekre való tekintettel a határidő november 15-éig meghosszabbítható, de ez az utóbbi időpont a legvégső, ameddig a ratifikációnak – a brit, francia és olasz kormány kérésének megfelelően – meg kell történnie. Abban az esetben, ha november 15-éig nem történne meg az országgyűlési jóváhagyás, a brit, a francia és az olasz kormány kénytelen volna bejelenteni, hogy visszavonja azt a jóakarátú intézkedést, amely már most lehetővé teszi a magyar képviselők részvételét néhány nemzetközi bizottság munkájában.”⁵⁶

Ugyan ezen a napon Csáky Imre külügyminiszter a Nemzetgyűlés 117. ülésnapján a következő rövid bejelentést tette: „T. Nemzetgyűlés! Bátor vagyok a Magyarország között egyrészlől, a szövetséges és társult hatalmak között másrészlől, folyó

évi június hó 4-ik napján Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot benyújtani és egyben annak külön-külön a külügyi, közjogi és közgazdasági bizottsághoz az osztályok mellőzésével való utasítását kérni.”⁵⁷ Az elnöklő Rakovszky István⁵⁸ ehhez annyit fűzött hozzá, hogy „E törvényjavaslat ki fog nyomatni, szét fog osztatni és az osztályok mellőzésével külön-külön a külügyi, közjogi és közgazdasági bizottságokhoz át fog tétetni.”⁵⁹ Majd ezt követően az ülést öt percre felfüggesztette.

A másnapi újságok csupán mínuszos hírben, szigorúan a tényekre szorítkozva közölték a szomorú hírt: „Gróf Csáky Imre külügyminiszter ma a nemzetgyűlés elé terjesztette a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot. A törvényjavaslat nyolc szakaszból áll, — nincs benne a szerződésen s a vele összefüggő okiratokon kívül semmi egyéb, mint a mi törvényhozási technikai szempontból okvetlenül szükséges.”⁶⁰

JEGYZETEK

1. A trianoni békediktátum aláíróinak kiválasztásáról lásd Vizi László Tamás (2010): Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. Közép-Európai Közlemények. III. évf. 4. szám 2010/4. No. 11. 109-132. old.; Vizi László Tamás (2014): Ki írja alá a trianoni békét? Rubicon Történelmi Magazin, XXIV. évf. 260. szám. 2014/6. 70-76. old.
2. A magyar kormány ez irányú próbálkozásait ismerteti Zeidler Miklós (2012): A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései. OlvasóSarak Kiadó, Budapest. 75-78. old.; Galántai József (1990): A trianoni békekötés 1920. A párizsi meghívástól a ratifikálásig. Gondolat Kiadó, Budapest. 183-187. old.; Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. ATTRAKTOR Kiadó, Máriabesnyő. 35-39. old.; Lásd továbbá Ádám Magda–Ormos Mária szerk. (2006): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1920-1921. Akadémiai Kiadó, Budapest. (a továbbiakban FDI) 14-15., 22., 27-28., 33., 36-39., 42-44., 48-49. old.
3. Zeidler (2012) 68., 75. old.
4. Bölöny József–Hubai László (2004): Magyarország kormányai 1848-2004. Akadémiai Kiadó, Budapest. 95., 192. old.
5. A Nemzetgyűlés 69. ülése 1920. évi július hó 22-én. Az 1920. február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési naplója. IV. kötet. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1920. 4. old.
6. Uo. 9. old.; Teleki Pál miniszterelnöki bemutatkozó beszédét közli Ablonczy Balázs szerk. (2000): Teleki Pál válogatott politikai írások és beszédek. Osiris Kiadó, Budapest. 89-119. old. A beszéd külügyi helyzetre vonatkozó részletét lásd 94-96. old.
7. Maurice Fouchet a francia kormány budapesti főmegbízottja 1920. május 19-én került kinevezésre. Állomáshelyét azonban hetekkel korábban, március végén elfoglalta. Franciaország budapesti képviselőjére az 1919. november 1-től 1920. márciusáig

- tartó időszakra vonatkozóan lásd Ormos Mária (1983): Padovától Trianonig. 1918-1920. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 371. old.
8. Alexandre Millerand (1859-1943) 1920. január 20-a és 1920. szeptember 23-a között Franciaország miniszterelnöke, majd 1924. június 11-ig köztársasági elnöke. Mint a békekonferencia elnöke, nevéhez fűződik az 1920. május 6-án kelt ún. Millerand-féle kísérőlevél, amelyben többek között az szerepel, hogy „Lehetséges, hogy egy helyszíni vizsgálat bebizonyítja majd a békeszerződésben vett határok egyes pontokon való megváltoztatásának szükségességét...” A Millerand-féle kísérőlevelet közli Zeidler Miklós szerk. (2003): Trianon. Osiris Kiadó, Budapest. 148-151. old. Millerand elnökölt 1920. június 4-én a trianoni békediktátum aláírásának ceremóniáján is.
 9. FDI 10. számú irat. 13. old.
 10. FDI 33. számú irat. 42. old.
 11. Edvard Beneš (1884-1948) 1918. november 14-től 1935. december 18-ig Csehszlovákia külügyminisztere.
 12. Take Ionescu (1858-1922) 1920. június 13-tól 1921. december 16-ig Románia külügyminisztere.
 13. Beneš belgrádi és bukaresti tárgyalásairól lásd Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. ATTRAKTOR Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő. 181-183. old.
 14. A kisantant létrejöttére és működésére lásd Gulyás László (2011): A kisantant története. Rubicon Történelmi Magazin, 2011/2. 68-77. old.; Ádám Magda (1981): A kisantant 1920-1938. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.; Ádám Magda (1989): A kisantant és Európa 1920-1929. Akadémiai Kiadó, Budapest.; Majoros István (2010): Párizs keleti partnereiről a két világháború között. In. Háda Béla–Ligeti Dávid–Majoros István–Maruzsa Zoltán–Merényi Krisztina szerk. (2010): Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. ELTE Új és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest. 271-285. old.
 15. Kánya Kálmán (1869) a diplomáciai szolgálatot az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminisztériumában kezdte 1895-ben. 1919. október 31-én rendkívüli követi rangban lépett be az újjászerveződő magyar külügyminisztérium kötelékébe. Előbb a politikai osztályt vezette, majd 1920. május 30-tól a külügyminiszter állandó helyettese lett. 1925 és 1933 között berlini követ, 1933-tól 1938-ig külügyminiszter volt. Kánya életútját legújabban ismerteti Tóth Imre (2016): Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1869-1945) Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
 16. A jelentésben olvashatatlan szó. Lásd FDI 46. számú irat. 61. old. 1. sz. lábjegyzet. Valószínűsíthetően az olvashatatlan kifejezés az „elvtették” szó lehet.
 17. A brit főmegbízott helyetteséről, A Johnsonról van szó.
 18. Rubinek Gyula (1865-1922) A Nagyatádi Szabó István alapította Kisgazdapárt meghatározó politikusa, 1921-től a párt tiszteletbeli elnöke. 1919. augusztus 27-től 1920. július 19-ig (1920. július 19-től augusztus 15-ig ideiglenesen) a Friedrich-, a Huszár-, a Simonyi-Semadam- és az első Teleki-kormány földművelésügyi minisztere illetve 1920. július 19-től 1920. december 16-ig egyben kereskedelemügyi miniszter is volt. 1920. július 28-a és szeptember 13-a között ideiglenesen a miniszterelnöki teendőket is ellátta.

19. FDI 46. számú irat. 60-62. old.
20. Magyar Nemzeti Levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek K 27 a továbbiakban MNL K 27 (1920. 09. 07.) 9. old.
21. Korányi Frigyes (1869-1935) 1919 és 1932 között számos miniszteri posztot betöltött. Tárgyalt időszakunkban, 1919. szeptember 12-től 1920. december 16-ig pénzügyminiszter volt.
22. MNL K 27 (1920. 09. 07.) 9-10. old.
23. Zeidler (2012) 75. old.
24. FDI 48. számú irat. 64. old.
25. Uo.
26. Jules Alfred Laroche (1872-1961) Francia diplomata, a francia külügyminisztérium politikai és kereskedelmi ügyek igazgatóságának európai aligazgatója.
27. FDI 50. számú irat. 66-67. old.
28. MNL K 27 (1920. 09. 22.) 2. old.
29. Uo.
30. MNL K 27 (1920. 09. 22.) 2-3. old.
31. Bánffy Miklós gróf de facto londoni követté történő kiküldéséről az 1920. július 27-i minisztertanács döntött A Johnson brit főmegbízott javaslatára. A minisztertanácsi előterjesztést és döntést lásd MNL K 27 (1920. 07. 27.) 27-28. old. Bánffy Miklós gróf (1873-1950) végül mégsem lett de facto követ. Bethlen István kormányában 1921. április 14-től 1922. december 19-ig a külügyminiszteri posztot töltötte be. Erről lásd Bölöny-Hubai (2004) 96., 131-132., 215., 262., 284. old.
32. MNL K 27 (1920. 09. 22.) 3-4. old.
33. Bleyer Jakab (1874-1933) 1919. augusztus 15-től 1920. december 16-ig a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere.
34. Nagyatádi Szabó István (1863-1924) Az Egyesült Kisgazda- és Földművespárt, majd az Egységes Párt elnöke. 1919 és 1924 között számos miniszteri posztot betöltött. Tárgyalt időszakunkban, 1920. augusztus 15-től 1921. december 3-ig földművelésügyi miniszter volt.
35. MNL K 27 (1920. 09. 22.) 4-5. old.
36. Maurice Paléologue (1859-1944) A. Millerand miniszterelnöksége idején, 1920 elején lett a francia külügyminisztérium főtitkára. Posztját 1920 szeptemberéig töltötte be.
37. FDI 51. számú irat. 67. old.
38. Jules Cambon (1845-1935) 1920-ban a nagykövetek tanácsának elnöke.
39. FDI 52. számú irat. 67-68. old.
40. Csáky Imre gróf (1882-1961) 1920. szeptember 22-től 1920. december 16-ig magyar külügyminiszter.
41. FDI 55. számú irat. 72. old.; Gróf Csáky Imrét, mint az új magyar külügyminisztert, a kormány 1920. szeptember 27-i ülésén mutatta be Teleki Pál miniszterelnök. Erre vonatkozóan lásd MNL K 27 (1920. 09. 27.) 2. old.
42. FDI 56. számú irat. 73. old.

43. FDI 56. számú irat. 73-74. old.
44. MNL K 27 (1920. 10. 19.) 4-5. old.
45. FDI 59. számú irat. 78. old.; Galántai (1990) 186. old.
46. FDI 59. számú irat. 78. old.
47. FDI 59. számú irat. 77-78. old.
48. Georges Leygues (1857-1933) 1920. szeptember 24-től 1921. január 16-ig Franciaország miniszterelnöke.
49. FDI 59. számú irat. 79. old.
50. Lord Derby (1865-1948) 1918 és 1920 között Nagy-Britannia franciaországi nagykövete.
51. FDI 63. számú irat. 85-86. old.
52. FDI 63. számú irat. 86. old.
53. MNL K 27 (1920. 10. 19.) 5. old.
54. FDI 69. számú irat. 96-97. old.
55. FDI 69. számú irat. 97. old.
56. FDI 70. számú irat. 98. old.
57. A Nemzetgyűlés 117. ülése 1920. évi október hó 26-án. Az 1920. február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési naplója. VI. kötet. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1920. 134. old.
58. Rakovszky István (1858-1931) 1920. február 18. és 1921. július 30. között a Nemzetgyűlés elnöke.
59. A Nemzetgyűlés 117. ülése 1920. évi október hó 26-án. Az 1920. február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési naplója. VI. kötet. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1920. 134. old.
60. Az Est. Politikai napilap. XI. évf. 254. szám. 1920. okt. 27. 1. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ablonczy Balázs szerk. (2000): Teleki Pál válogatott politikai írások és beszédek. Osiris Kiadó, Budapest.
- Az Est. Politikai napilap. XI. évf. 254. szám. 1920. okt. 27.
- Az 1920. február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési naplója. IV. kötet. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1920.
- Az 1920. február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési naplója. VI. kötet. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest. 1920.
- Ádám Magda (1981): A kisantant 1920-1938. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Ádám Magda (1989): A kisantant és Európa 1920-1929. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ádám Magda, Ormos Mária szerk. (2006): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1920-1921. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Bölgöny József–Hubai László (2004): Magyarország kormányai 1848-2004. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Galántai József (1990): A trianoni békekötés 1920. A párizsi meghívástól a ratifikálásig. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2011): A kisantant története. Rubicon Történelmi Magazin, 2011/2. 68-77. old.
- Gulyás László (2008): Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attaraktó Kiadó. Máriabesnyő–Gödöllő.
- Háda Béla–Ligeti Dávid–Majoros István–Maruzsa Zoltán–Merényi Krisztina szerk. (2010): Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. ELTE Új és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, Budapest.
- Majoros István (2010): Párizs keleti partnereiről a két világháború között. In. Háda Béla–Ligeti Dávid–Majoros István–Maruzsa Zoltán–Merényi Krisztina szerk. (2010): Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. ELTE Új és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, Budapest. 271-285. old.
- Tóth Imre (2016): Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1869-1945) Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- Ormos Mária (1983): Padovától Trianonig. 1918-1920. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Vizi László Tamás (2010): Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak személyéről. Közép-Európai Közlemények. III. évf. 4. szám 2010/4. No. 11. 109-132. old.
- Vizi László Tamás (2014): Ki írja alá a trianoni békét? Rubicon Történelmi Magazin, XXIV. évf. 260. szám. 2014/6. 70-76. old.
- Zeidler Miklós (2012): A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései. OlvasóSarok Kiadó, Budapest.
- Zeidler Miklós szerk. (2003): Trianon. Osiris Kiadó, Budapest.